

34/2 Pol-6X)6-5
(C18)
H52.
g/x

W
4

САРЫҒ АҢСҢ

84(2000-6X)8-5
2(C18)
2452

с а р ы Җ
а ы с Ң

Китай чонының ымахтары

Хак. обл.
БИБЛИОТЕКА

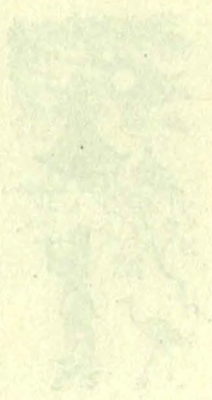
4

ХАКАСИЯНЫҢ КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОВЫ
АБАКАН — 1980

(3) 11/25/25

Copy 1

and

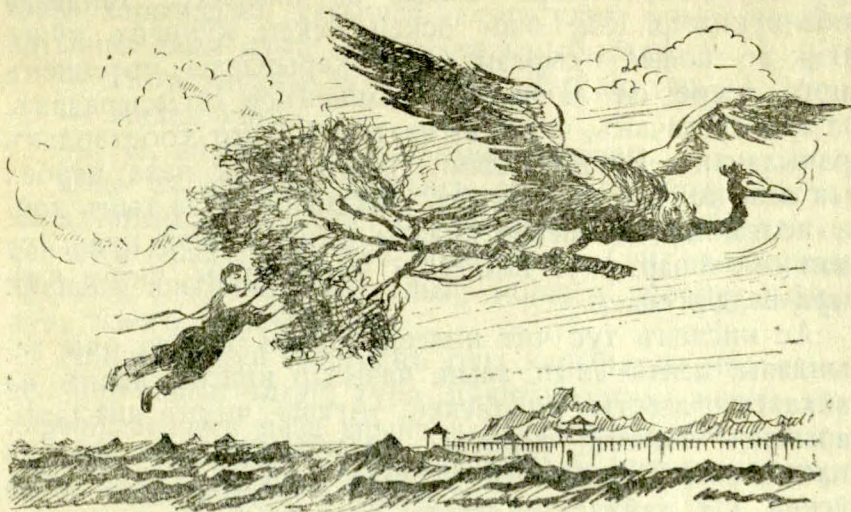

11/25/25

11/25/25

A

11/25/25

КҮН ТАА

Алында-пурунда Чендуда ікі харындас чуртаптырлар. Олар пір турада чуртачанънар, че оларнынъ аразында ынағ чох полчанъ. Улуғ харындазы пай паза харам полған, очы харындазы, тізенъ, чох-чоос. Улуғ харындазынынъ ипчізі ідők поэынынъ чох-чоос туғанына хынмачанъ.

Часхы пасталыбысхан. Рис таарычанъ тус чит килген. Улуғ харындазы хыра таарып салған, очы харындазыни, тізенъ, ўрені чох полған. Андада очызы улуғ харындазынанъ сур сыххан.

— Син маға таарирға көп нимес рис ўрені пир. Хачан урожайны чыып алзам, прай нандыр пирем.

Улуғ харындазы очызына пір харбах таа рис пирерге аяп салған.

Че ипчізі чоохтаан:

— Чахсы. Мин саға амох ағыл пирем, син түрче сағы. Ол, табырағынча пір горшок рис хайнадып алып, очы харындазына пирібіскен.

Пір дее хомай ниме сағымин, очы харындазы ристі таарып салған, ананъ чазыда одыртарға тіп анынъ тобырарын сағып сыххан. Че пызырған рис тобырар ба

за? Тобырбаан. Хара чалгыс ла нимізегес хайди-да тобыр килтір. Көк өзім өскен, өскен, күнненъ күнге пөзік ле полып одырған. Очы харындазы иртенненъ иирге теере ол ла чалгыс өзіміненъер сағысырачанъ. Ол аны суғлачанъ, чирін нымзатчанъ, хурт-хоостарданъ арачылачанъ. Ристінъ өзімі, тізенъ, пөзік паза парбах сын ағас пол парған. Анынъ салаалары уғаа тынъ хойығ полғаннар, аннанъар андағы чазыны олар прай туу чаап салғаннар; улуғ нимістері салааларны чирге чапсыра ээлдіргеннер.

Ас кисченъ тус чит килген. Иртен иртөк очы харындазы, палты алып алып, чазызар килген, ананъ ол хайхастығ ағасты кизібіскен. Ағазы чирге анъдарыларынанъ—кинетін харасхы полыбысхан чил көдіріл килген, ананъ чазынынъ үстүнде улуғ хара хус пола түскен. Ол, хайхастығ ағасты хаап алып, учух сыххан. Андада очы харындазы салааларына тыынып алған, хусха, тізенъ, ағасты паза кізіні апарарға киліс парған. Талай хазына чидіп, хус майых парған, ананъ чирге түзіп, одырыбысхан.

— Истек, кизи,—теен хус,—нимеес киректір саға пу ағас? Пирібіс аны маға. Мин сині хайхастығ тағзар апар салам, анда тастарнынъ орнына алтыннанъ кұмұс ле чайыл парған. Син позынъа алтын-кұмұс нинче хынганынъча алып аларзынъ.

Очы харындазы өрін парған. Ағазын тастабызып, хустынъ арғазына сығып алған, ананъ олар киизер көдірілібіскеннер.

— Харахтарынъны нуубыс,—теен хус.

Очы харындазы харахтарын чаабысхан—хулахтарында чил ле кұўлеп сыххан.

Ўр ниместенъ олар хайдағ-да олтырыхха түс килгеннер.

— Че мында,—тіпче хус,—көр, хайча алтын. Пар—нинче хынчазынъ, анчаны алып ал. Че көр, азымахтанма! Пу Күн Таа. Мында тудылыбыссабыс—күн хонарға айланза, сині өртебізер, андада мин саға пір дее нимеденъ полыс полбаспын.

— Чахсы,—теен очы харындазы.

Ол, чирге сегірібізіп, турыбысхан: алтын, кұмұс,

аарлыг тастар харах чалтаныстыг ибiре сусталысчалар. Очы харындазы, сагынып алып, улуг нимес кизегес алтынны алып алып, iзебiне чазырыбысхан.

— Нога анчаны ла?—хайхап парган хус.

— Чидер мага.

— Че, андагда одыр аргама—учуганъ.

Очы харындазы хустынъ аргазына одырыбысхан, харахтарын нуубысхан, пiр час пазынанъ олар чазыда, аалданъ ырах нимес тiс килгеннер. Очы харындазы, хуснанъ анымчохтазып алып, ибiнзер пастыр сыххан, хус, тiзенъ, учугыбысхан.

Нинче-де кiн пазынанъ очы харындазы манъат кизек чир садып алган, тура пiдiрiп алган, ананъ улуг харындазынанъ паза анынъ чабал ипчiзiненъ чара парыбысхан. Чалгызаан на чуртап сыххан, иртенненъ иирге теере чобаг пiлбин тогынчанъ.

Че улуг харындазынынъ iстi кiйiбiскен, уйгу-чадыннын даа чидiр салган. Очы харындазына килiп, ол аннанъ сураглап сыххан.

— Алтынны син хайданъ алдынъ?

Очы харындазы киректiнъ хайди полганын прай чоохтап пирген.

Улуг харындазы поэнынынъ ипчiзiнзер чiгiр парган, ипчiзi, тiзенъ, чоохтапча:

— Че, пу нименi идери нимедiр зе!

Ол пазох пiр горшок рис пызыр салган, улуг харындазы аны хырада таарып салган. Пазох пiр ле iзiм, тобырып, тигiрге читiре кiдiрiл килген. Хачан улуг харындазы аны кизiбiскенде, паягы хайдар-хайдар улуг хус, пазох учух килiп, сур сыххан:

— Пирiбiс мага, кiзi, пу агасты! Мин синi Кiн Таанзар апар салам, син анда кiп алтын паза кiмiс алып аларзынъ.

— Табырах апардах!—хысхырыбысхан улуг харындазы.

Олар, талайнынъ ортызындагы олтырыхха чидiп, хайхастыг тага тiс килгеннер.

— Пар, чыып ал алтын,—теен хус.

— Че кiр, iр тудылба. Кiн айлан килзе, синi поэнынъ сустарынанъ iртебiзер.

Улуғ харындазы аны истерге дее хынмаан. Алтын азахтарынынъ алтында іди ле кӱйче, аарлығ тастар ӱнъ-пасха оттарнанъ чылтырасчалар, кӱмӱс, тізенъ, ах хаяларнанъ чадыр... Улуғ харындазынынъ ачынына хол-азахтары тітірезібіскеннер. Анъдарылыбысхан ол аарлығ тастар ӱстӱне, ананъ ізептеріне тыхтап сыххан. Кӱбдин арах алып аларға харасча!

— Чидер!—хысхырча хузы. Нандыра учуғарға аар полар!

— Хайтпас, учуғарзынъ!—нандырча улуғ харындазы, позы, тізенъ, ізептерінінъ аарына чадап ла хыймырапча.

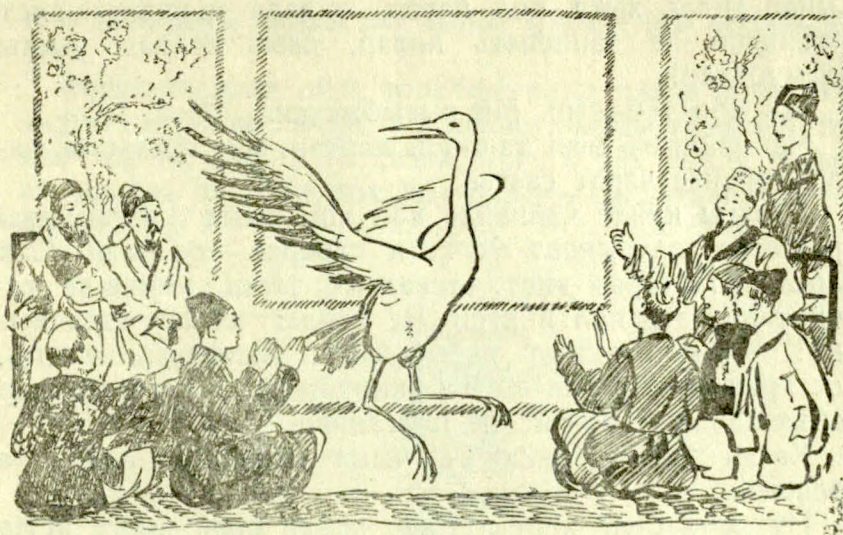
— Парарға кирек!—хысхырча хус.—Кӱн айланып одыр!

— Сағы тӱрче! Ам даа пірее ікіче кизегес алып алим,—нандырча ачын кізі.

Ол туста талай озаринанъ улуғ ізіп парған кӱн кӱдіріл килген. Ол, позынынъ ізіг сустарын олтырыхсар сӱӱде тартып, оларнанъ ачын харындасты ӱртеп салған. Хус, тізенъ, киизер кӱдіріліп, учух парыбысхан.

Улуғ кізілер чоохтидырлар, хачан даа піди поладыр тіп: кӱн хачан даа чох-чоосты хыйыхтабас, ол аны чылыдар, позынынъ алтынынанъ ағаа сыйлап пирер; чѐ хачан ачын пай прай нимені поэна ла алып аларға хынза, тарын парған кӱн аны поэнынъ ізіг сустарынанъ ӱртебізер.

САРЫҒ АИСТ

Хачан-да Фучжоуда пір чох-чоос студент чуртап-тыр тіп чоохтапчалар. Анынъ ады Ми полтыр. Ол угаа тынъ чох-чоос полған: анынъ пір чірче чайнынъ даа үчүн төлеченъ ахказы чох полчанъ. Пір чайнайнынъ ээзі полбаан полза, Ми, өзөгін, ол тее парарчых. Ол, чох-чоос студентті аяп, аны тикке азырачанъ.

Пірсінде Ми, чайнайнынъ ээзіне киліп, чоохтаан:

— Мин мыннанъ парчам. Прай мында чеен, іскен нименінъ үчүн төлеченъ ахчам чоғыл. Че андаг даа полза, мин хомайға халарға хынминчам.

— Мына, көр!

Ол, ізегіненъ пір кизек сарығ мел сығарып алып, чайнайнынъ стеназында аистті хоостап салған.

— Пу аист,— теен Ми,— сірерге минінъ мында алым-ға кір парғанымнанъ ахчаны ол он хати көп ағылар. Полған на сай, хачан кізілер чыыл килзелер паза аяларынанъ ұс хати саабыссалар, ол, стенаданъ тұзіп, танцевать полар. Че ундубанъар пір нимеденъер: аистті хачан даа пір ле кізее танцевать полдыртпанъар.

Сынап андаг хыял пол парза, андада пілінъер — аист түгенчізін не танцевать полар, паза полбас. Амды анымчохтар!

Іди чоохтабызып, Ми сыгыбысхан.

Чайнайнынъ ээзі танънап парған, пу хайхасты сынап көрерге чарат салған.

Пазагы кўнде чайнайда көп чон чыыл килген; ээзі прайзына аяларынанъ ўс хати сабарға чоохтаан. Сах олох туста сарыг аист, стенаданъ түзіп, нинче-де танец танцевать пол пирген. Че хайдаг көгліг паза хыныг! Ананъ нандыра парыбысхан. Аалчылар, тізенъ, постарынынъ характераына киртінмин, хайдар-хайдар хайхасханнар, „ай-ой“ ла полғаннар.

Хачан кізілер чайнайға чыыл килзелер, андаг ла полчанъ.

Пу хайхастыг киректенъер хабар прай чирге истіл парған. Чон чайнайға іди ле чыылчанъ, ээзі, тізенъ, улам на пайып одырған. Ми студенттінъ чоохтаан чоогы сын полған.

Пірсінде чайнайға пір пай чиновник кір килген. Көрзе—ибіре кресеннерненъ ремесленниктер ле одырғлапчалар. Ол, тынъ тарыныбызып, прайларын сүрібізерге чоохтаан.

Нымысчылар, агас тудынып алып, чўгўрісклеп килгеннер. Чон тари чўгўрізібіскенде, чиновник чалгызаан на халған. Ол, чайнайнынъ ээзінінъ алнында ахчаны ўўп салып, аистті поэына ла көзіт пирерге чоохтаан. Ахчаны ла көр салбинанъ, ээзі прай нимеденъер ундут салған. Ол ўс хати аязынанъ саабысхан. Аист хыныхсыбин, стенаданъ түзіп, пір танецті танцевать пол пирген. Ол көб-саа чох, ағырчатханға ла тўй полған. Ананъ ол, нандыра парыбызып, паза хыймырабаан. Чиновник хысхырған, хорғытхан аны, че пір дее нима ит полбаан.

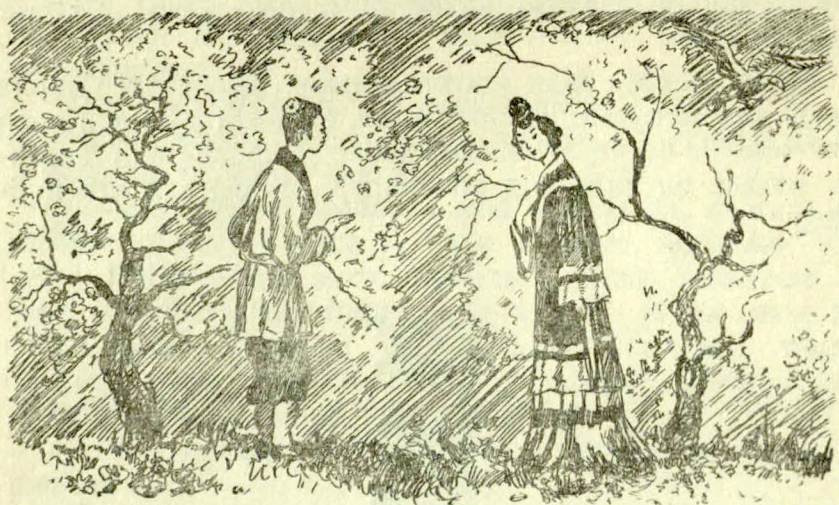
Хараа чайнайнынъ ізиин кем-де тынъ тохладыбысхан. Ээзі ізікті азып көрзе—Ми студент тапсабин турча. Ол, ізебіненъ пыргыны сығар киліп, ойнап сыххан. ананъ хылчанънабин даа парыбысхан.

Аист, сілігінібізіп, стенаданъ түзе сегірібізіп, студенттінъ соонанъох пар сыххан. Ол сыынанъ Ми студент-

ті паза анынъ хайхастығ сарығ аистін пір дее кізі көр-
беен.

Апсах-инейлер піди чоохтидырлар, хақан пірее чирде
андағ хайхастығ ниме пол килзе, андада ол нимені прай
кізі көрзін, иссін. Че хақан аннанъ пір ле кізі тузалан-
за, андада ол ниме чох пол парар—ол санъай чіт чөрі-
бізер.

ХУАН СЯО

Хачан-да Хуанхэ суғ хазында улуғ нимес аалычахта чох-чоос Хуан Сяо чуртаан тіп чоохтидырлар. Ол иртененъ иирге теере тынанмин тоғынчанъ полтыр, че андаг даа полза, ол сала өзөкпин чуртачанъ. Анчада ағаа поэнынъ пай тайызына тоғысчы полып парарға киліскен.

Пірсінде иртен, Хуан Сяо хустарын наа ла азырап пастаан туста, улуғ хартыға учух килген. Инъ симіс танъахты хаап алып, кидер иде учуххан. Танъах, тізенъ, аар полған, аннанъар ол чабыс учуххан. Хуан Сяо сах олох туста хартығанынъ соонанъ сүріс сыхан. Ол, хартыға, тура парып, чирге одырыбысса, ананъ танъахты пылап аларға иткен.

Хартыға ырахтанъ ырах ла учухчатхан, ананъ, хайдар-хайдар улуғ паза сіліг хризантема порчолар өсчөткен садсар түзіп, одырыбысхан.

Садсар кіріп, Хуан Сяо порчолар аразында уғаа сіліг хысты көр салған. Ол хыс поэнынъ сіліг харахтарынанъ оолзар чылыг көрібіскен. Олар удур-төдір хынызыбысханнар.

— Синінъ адынъ кемдір?—сурған Хуан Сяо.

— Юанъ Мэй. Сини чи?

— Хуан Сяо.

— Мин саға көбленібістім, Хуан Сяо, паза синінъ ипчинъ поларға хынчам. Пірее чахсы кізі таап алып, аны пабамзар худаа ыза пир.

Хуан Сяо ибінзер тынъ өрчіліг айлан килген. Позынынъ тайызынзар парып, аны Юань Мэйнінъ пабазынзар худаа чөр килерге сурынған.

Че Юань Мэйнінъ пабазы, Хуан Сяонынъ чох-чоозын піл салып, худазына мындаг нандырыг пирген:

— Минінъ кізөм поларға хынча полза, той сыйыгы идіп, Юань Мэйнінъ үчүн он алтын кірпис, алтын бобыларнынъ синін, үс хызыл сас паза суғ түбіне түспинчеткен аарлыг тасты таап, маға ағыл пирзін. Аны толдырбаза, минінъ хызымны паза хачан даа көрбес.

Мындаг сидік нимені тайызынанъ истіп, Хуан Сяо ўр чобалған, че пір дее ние сағын таппаан. Ол, кирі уханчызар парып, аннанъ чөп сурып аларға чарат салған.

Хуан Сяо, табырағынча тимненіп алып, ырах паза сидік чолға туртухпин пар сыххан.

Ўр бе, ас па парған ол, анчада улуг городха читкен. Көрзе: хайхастыг ние полча—кізілер стена пүдірчелер, анзы, тізенъ, изелче. Городтынъ чуртагчылары, Хуан Сяоны көр салып паза анынъ кирі уханчызар парчатханынанъар истіп, аннанъ сурын сыхханнар:

— Кирі уханчыданъ піл кил, ноға пістінъ стенабыс пүдірілбинче. Прай городты ибіре турча, мына пу ла чирде изелче.

Хуан Сяо, оларнынъ сурыныстарын толдырар полып, пазох чол пар сыххан. Ўр бе, ас па парған ол, пір аалға читкен. Ағаа удур кресеннер сых килгеннер. Олар, Хуан Сяонынъ хайдар паза ние парчатханынанъар истіп, сурын сыхханнар:

— Кирі уханчыданъ піскө пілібөк кил, ноға пістінъ аалыбыс тастында вишня порчоланча, че нимізі, тізенъ, чох полча.

Хуан Сяо пу сурынысты толдырыбох килерге сөс пиріп, аннанъ андарох пар сыххан.

Ўр бе, ас па ол парған, көрзе—ибнінъ иркінінде апсах одырча. Пастап апсах аннанъ хайдар паза ние парчатханынанъар истіп алып, ананъ сурыныбох сыххан:

— Кирі уханчыданъ минінъ хызымны хайди имнеп

аларынанъар піл кил. Агаа сағам он сигіс час, че ол чоохтанминча. Хуан Сяо, апсахтынъ сурынызын толдырыбох килерге сӧс піріп, аннанъ андарох пар сыххан.

Іди нинче-нинче кӱн паза хараа парып, чолында анчох сидіктер паза чобағлар кӧрген: пірде агаа хазыр суғ кизерге килісченъ, пірде чікім хаяа сығарға килісченъ, пірде ол суғ чох чирде сухсап майыхчанъ. Соонанъ анынъ алнында хыри-пазы кӧрінмес талай чайылыбысты. Хуан Сяо, чар хазында тохтабызып, пу талайны хайди кис парарыванъар паза кірі уханчызар хайди чидеріненъер поэынынъ алынча чоохтан сыххан. Іди сағыс сағынып турчатхан туста агаа удур улуғ хара черепаха чӱс килген, анынъ чоогын истіп салып, чоохтапча:

— Мин сині пу талайны кизір парыбызам, че син минненъер дее ундуба. Кӧп чыл мин салғахтар ўстӱнче чӱс чӧрчем, че талай тӱбіне, тізенъ, тӱс полбинчам. Кірі уханчыданъ пу чобағданъ хайди озып аларымнанъар піл килдек.

Хуан Сяо, черепаханынъ сурынызын пілібӧк килерге сӧс піріп, анынъ арғазына одырыбысхан. Черепаха аны кизір парыбысхан.

Ўр дее полбаанда ол кірі уханчынынъ чуртына читкен. Анзы, Хуан Сяоны кӧр салып, ноо киректенъ анынъзар килгеніненъер сурап сыххан. Амды Хуан Сяо чоохтап сыххан—пастап городтынъ чуртағчыларынынъ чобағларын паза оларнынъ сурыныстарын, ананъ аалда чуртаан кресеннернінъ, ананъ апсахнанъ черепаханынъ сурыныстарын, соонанъ, тізенъ, поэынынъ чобаананъар.

Кірі уханчы піди нандыр пирген:

— Городтынъ чуртағчылары стенаны аннанъар сал полбинчалар, анынъ салчатхан орнында чир алтында он алтын кірпис кӧм салған чатча. Вишнянынъ нимізі чох полчатханы аннанъ, анынъ алтында алтын бобыларнынъ сині чатча. Апсахтынъ хызына чоохтанарға пазында ӧскен ўс хызыл сас харығ полча. Оларны чулыбысса—ол чоохтан сығар. Черепаханынъ ахсында—суғ тӱбіне тӱспеченъ аарлығ тас. Аны сығарыбыссанъ, черепаха талай тӱбіне тӱс парар. Пу онъдайнанъ, пасхаларына полызып, син поэынъа полыс пирерзінъ.

Кирі уханчыны алғыстабызып, Хуан Сяо көгліг нандыра пар сыххан.

Улуғ хара черепаха Хуан Сяоны хачанох сағыпчатхан полтыр, ол килеріненъ, черепаха сурған:

— Че, ниме теен кирі уханчы?

— Мині тігі чарзар кизір салзанъ, пілерзінъ.

Хачан олар тігі чарзар кис парыбысханнарында, Хуан Сяо ағаа ахсын азарға чоохтаан, ананъ черепаханынъ ахсыннанъ суғ түбіне түспеченъ аарлығ тасты сығарып алған. Черепаха, тізенъ, сах андох суғ түбіне түс парыбысхан. Аарлығ тасты холтых алтына суғыбызып, часкалығ Хуан Сяо табырах аннанъ андарох пастыр сыххан.

Іди париганда, паяғы апсах, ізіктінъ иркінінде турып, аны сағыпчатхан.

— Че, ниме теен саға кирі уханчы?—сурған ол.

— Апар мині хызынъзар, мин аны имнеп аларбын,—нандырған Хуан Сяо.

Хыстынъ пазынанъ ўс хызыл састы чулып аларынанъ, ол сах андох чоохтан сыххан.

Өрінгеніне пабазынынъ паза анынъ хызынынъ харах чазы сых килген. Олар Хуан Сяоны алғыстааннар, анзы, тізенъ, ўс хызыл састы холтых алтына суғып, көгліг аннанъ андарох пар сыххан.

Аалнынъ тастында уйғу-чадын чох аны кресеннер сағыпчатханнар. Хачан Хуан Сяо андар читкенде, олар сур сыхханнар:

— Че, ниме чоохтаан кирі уханчы пістінъ сурии-бысха?

— Көзідінъер маға, хайдадыр сірернінъ вишнянъар, мин аны ниміс пирер иде یت саларбын,—нандырған Хуан Сяо.

Олар аны вишнязар ағылғаннар. Хуан Сяо вишнянынъ алтында чатчатхан алтын бобыларнынъ синін хазыбызарынанъ, сах олох туста вишнянынъ салааларында пыс парған вишнялар хызарыс сыхханнар.

Кресеннер өрінгеннеріненъ Хуан Сяоны алғыстирла ниме таппинчатханнар, анзы, тізенъ, уламох көгліг аннанъ андарох пар сыххан.

Городтынъ чуртағчылары аны сағыбох одырғаннар. Хуан Сяо андар читкенде, олар аннанъ сурғаннар:

— Че, ниме чоохтаан кирі уханчы пістінъ суры-
нысха?

Хуан Сяо, стенанынъ изелчеткен орнына хап-орта
киліп, чир алтынанъ он алтын кірпис хазып алып,
чоохтаан:

— Амды стенанъарны пүдірінъер.

Салыбысханнар кізілер ол стенаны; турча ол пик,
паза изелбинче.

Хуан Сяо, тізенъ, ибінзер манъзырап сыххан. Кізі-
лерге полыс пиргеніне паза поэна кирек нимелерні
алып алғанына, ол часкалығ полған.

Юанъ Мэйнінъ пабазы Хуан Сяо анынъ кілеен
нимелерні таап паза андағ аарлығ той сыйхтарын
ағылғанына хайхап парған. Хызын чох-чоосха пирерге
хынмаза даа, ағаа пирген сөзін толдырарға ла киліскен.

Хуан Сяонанъ Юанъ Мэй хынызып паза прай ниме
читкіде пай чуртабысханнар.

Хуан Сяо поэынынъ ипчізіне тынъ хынчанъ, аннанъ
түрче дее чарылыс полбачанъ, аннакъар ол аны поэы-
нынъ портредін хоостап пирерге сурынған. Пірее чир-
зер париза, ол портретті хада алып алчанъ.

Пірсінде, хырада тоғынчадып, ол ипчізіненъер сағын
парған, ананъ портретті сығарып алып, аны хынып көр
сыххан.

Кинетін хайдар-хайдар улуғ чил көдіріл килген,
портретті, Хуан Сяонынъ холынанъ суура хаап, хай-
дар да апарыбысхан. Тілеен, тілеен Хуан Сяо аны, че
пір дее чирде тілеп таппин, ибзер хуруғ нанған.

Портрет, тізенъ, чилге сүрдіріп, учухханнанъ учух
ла чатхан, ананъ императорнынъ дворезінінъ алтын
залазына кире учух килген.

Император, Юанъ Мэйнінъ омазына хыныбызып,
поэынынъ нымсчыларына чоохтаан:

— Маға мындағ сіліг хысты көрерге пу синге теере
киліспеен. Пу портретті алып, аны тілеп парынъар. Тап-
пазанъар—пазынъар кис салам.

Ханнынъ нымсчылары ўр тілееннер, чир ибіре көр-
глееннер, іди прай странача көрглеп чөріп, олар Хуан
Сяонынъ туразына читкеннер. Юанъ Мэйні көр салби-
нанъ, олар, портреттінъ абахайын анда танып салған-

нар. Хайди Юань Мэй ылғабаан, сурынмаан, че хан-нынъ нымысчылары, аны хаап алып, императорзар апар сыхханнар. Парар алнында ол Хуан Сяонынъ хулаана сыбырабысхан:

— Хачан мині апарыбыссалар, син хой терізіненъ тіккен тонны, тўктіг хырина ибіріп алып, кизіп аларзынъ, ананъ іди императорзар килерзінъ. Піс хатабох хада полар ўчўн, аннанъ андархызын мин позым пілем.

Хачан Юань Мэйні дворецке ағыл килгеннерінде, император, аны хости одыртып алып, пір минутаа даа аннанъ хыя парарға хынмаан. Че ол хайди даа аннанъ-ар сағысыраза, Юань Мэй пір дее тапсабин, кўлімзіребин дее, чобалып ла одырчатхан.

Пірсінде, хачан император Юань Мэйнінъ кўбн кўдірерге кўстенчеткенде, анынъ алтын залазынзар тонынъ тўгін тискер кис салған Хуан Сяо кір килген. Юань Мэй, анынъзар кўрібізіп, ўріністіг хатхырыбысхан.

— Нимее іди ўрінібістінъ, Юань Мэй?— хахап парған император.

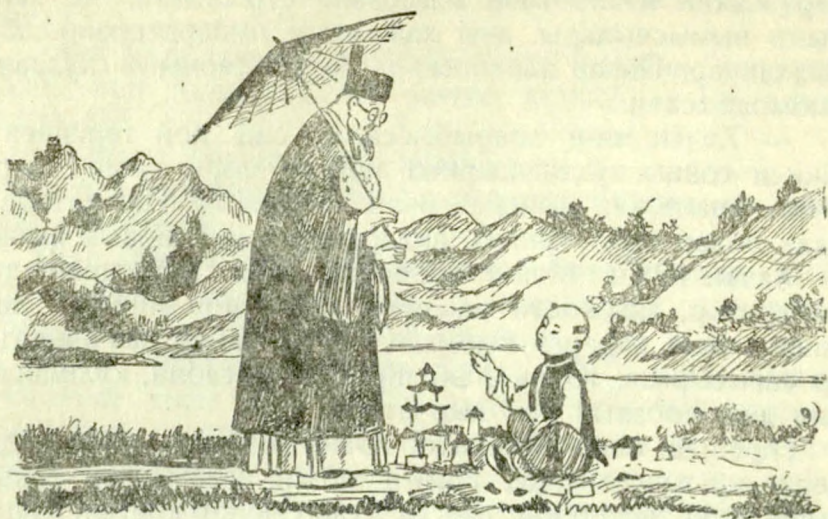
— Тігі кизінінъ тоны минінъ кўнъніме уғаа тынъ кірче. Син іди тонанып алған ползанъ, мин хачан даа хатхырарчыхпын.

Император ўрінгеніненъ, Хуан Сяоны позынзар хығырып алып, позынынъ кип-азаан анинанъ орнас сыххан. Хуан Сяо, тонын суурыбызып, императорнынъ дракон-нарнанъ хоостал парған кип-азаан кис салған. Император хуча тонын кизеріненъ, Юань Мэй нымысчыларға хысхырыбысхан:

— Эй, тігі хуча тонын кис салған кизінінъ пазын ўзе сабызынъар, ол мині нимее санабин сўкледі!

Нымысчылары, императорны хаап алып, пазын ўзе саабысханнар. Хуан Сяо, тізенъ, анынъ орнына Юань Мэйненъ хости одыр салған. Ол сыынанъ олар хачан даа чарылыспин хада полғаннар.

ПАЛА ПАЗА ХЫЙҒА КІЗІ

Чайғы кўн тынъ ізітчеткен. Пір хыйға кизі поэынынъ колясказында сағыс сағынып парчатхан. Кинетін колясказы тохтабысхан, хыйға кизі, мөкейіп, чол ортызында идіс-хамыс одыхтарынанъ ойнапчатхан кічиг оолагасты көр салған. Ол идіс-хамыс одыхтарынанъ город пүдіріп ойнаан. Оолагас, колясказар көріп, чолданъ хыя парбаан.

Хыйға кизі ағаа чоохтаан:

— Син, палачах, минінъ коляскама чол пирерге хынминчазынъ ма?

Кічичек оолагас, анынъзар алтынанъ чоғар көрібізіп, теен:

— Кирек минненъ нимес, господин. Сірер көрчезер, мин город пүдірчем. Городтынъ стеназы колясканы ибіре пар полбас, че коляска, тізенъ, городтынъ стеназын ибір парыбызар.

Андағ нандырығ хыйға кизіні хайхатхан. Ол, колясказынанъ түзіп, оолагассар пастыр парып, теен:

— Истек, оолағас, мин көргенде, син кішіг дее ползанъ, уғаа хыйға полтырзынь!

Оолағас нандырған:

— Ноға за іди? Хозан, төріп, ұзінчі кўіндөк чазыларча ойлап, сегіріп чөрче—нөс маға читі частығда пірее ікі-ўс нимені пілерге чарабинча?

Хыйға кізі, кўлінібізіп, ананъ сурған:

— Чарат, мин саға нинче-де сурығ. пир көрим? Син оларға нандыр пирзень, андада мин синінъ хайзы-полза нимелерні пілчеткенінъе киртінем.

— Мин тимдебін,—теен оолағас.

— Андағда,—теен хыйға кізі,—чоохта маға: хайдағ оттынъ тўдўні чоғыл? Ноо суғда палых чох поладыр? Хайдағ тағда тастар чох поладыр? Хайдағ ағастынъ салаалары өспинче?

Оолағас, тўрче сағынып алып, нандырған:

— Хараа чарычанъ хурттынъ тўдўні чох полча. Хара суғда палых чуртабинча. Хум тастал парған чирде тастары чох поладыр. Чызып парған ағаста салаалар өспинче.

Хыйға кізі, ол палацахтынъ нандырин истіп, тынь танънаан. Ол паза даа чоохтирға манънанғалахта, оолағастынъ харахтары чалбыри тўскеннер, ананъ ол чоохтаан:

— Маға сірерденъ пірее нимеденъер сурарға чарир ба?

— Сур,—нандырған хыйға кізі.

— Че мындағ ползын,—теен оолағас,—сірер нандыр полбазанъар, андада сірерге минінъ иткен городымны ибіре парарға килізер.

— Мин тимдебін!—кўлімзіреп, теен хыйға кізі.

— Чоохтанъар, тигірде нинче чылтыстыр?

— Чалахай оолағас,—теен хыйға кізі,—ноға син пістенъ ырах нимелерденъер сурчазынъ? Син минненъ піске чағын нимелерденъер сур, андада мин нандыр пирем.

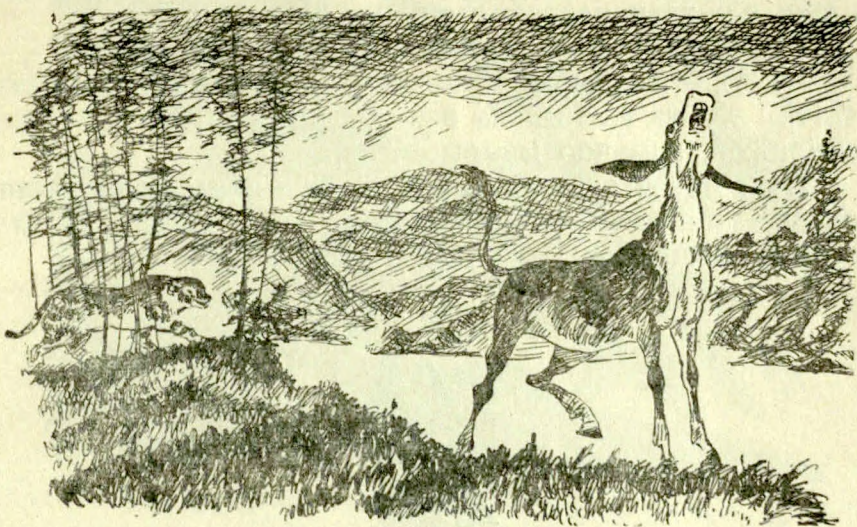
— Андағда,—аннанъ андар чоохтаан оолағас,—чахсы идіп, чоохтанъар маға, нинче састыр сірернінъ көміскенъерде?

Хыйға кизі хатхырыбысхан. Ана хайдағ ние пол парды! Кичіг пала аннанъ кйтік пол парды!

Кўлимзиреп ала, хыйға кизі поэнынынъ колясказына сыгып, поза тутхан кизее оолагас пўдирген городахты ибїре парарға чоохтаан.

429611

ТИГР ПАЗА ОСЁЛ

Пурунғы тустарда Китайда осёллар чох полчанъ-нар тіп чоохтапчалар. Че пір садығчы, ырах чол чөріп айланып одырып, осёл садып алған—инъ чоонны паза инъ алығны. Кимее таарлап алып, чирі-сууна ағыл килген. Мында ол аны чазызар сығарыбысхан—оттап чөрзін тіп.

Анчада осёлны тигр көр салған. Сағынып-пөгініп, піди чарат салған: „Пу улуг, симіс анъ—дракон полар, неке. Хулахтары анынъ хайдар-хайдар узуннар!“ Ағас аразына чазыныбызып, көөлче китеп сыххан. Кинетін осёл, пазын көдірібізіп, хысхыр сыххан. Анынъ хысхырызы хорғыстығ полған. Тигр, хорых парып, ырах арах чүгүр парыбысхан: ол осёл аны чіп салар тіп сағынған. Ыр одырған ол ағас аразында, хорыхханынанъ тітірескен соонанъ көрзе: осёл пүкче оттап чөрче. Тигр, тідінібізіп, осёлзар чағын арах чыл килген. Хайдағмындағ ниме полбаан! Анчада ол, ачых чирге сығып, көөлче майлабысхан.

Осёл, хайдар-хайдар тарыныбызып, хулахтарынанъ сапхланып, чоо ла хысхыр сыххан.

„Э-э, син алығ полтырзынъ нооза, тик чирденъ

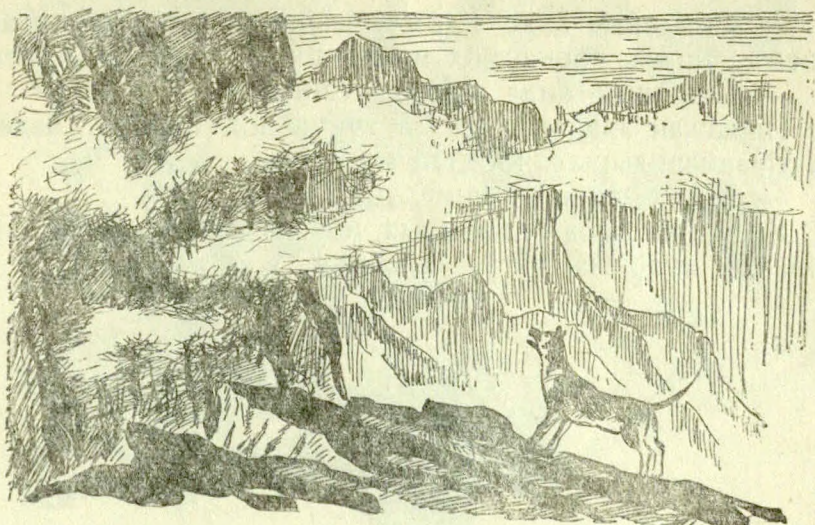
тарынып хысхырчазынъ,—сағын салған тигр, ананъ пазох пір хати майлабысхан.

Уғаа тынъ тарыныбызып, осёл тепклен сыххан.

— Ах,—хысхырыбысхан тигр,—толканъ читпинёк-четтір! Хуруғ алиинъ на паза хылиинъ на! Тигр, осёлға сегірібізіп, аны чоо ызырыбысхан.

Амға теере осёллар тикке ле тарынчалар, че хачан оларны чөптезенъ—тепкленчелер. Пу таныгданъ осёл-ларны таныпчалар.

ЯНЪЫ

Пірсінде кичічек адайах ыраххы тағларзар килибіскен. Мбгістіг, чалым хаялар чалғыс азах чолнынъ ўстўнде сорайыс турғаннар. Соох паза харасхы полыбысхан. Ол тағлар уғаа тынъ пбзїк паза хорғыстыг полғанын паза кбп кўлўк кїзілер мында блгенненъер адайах ээзїненъ нинче-нинче хати искен. Аннанъар анынъ істі амды изїчоxtанған. Че андаг дза полза, ол позын махачаа санаан. Ол, позынынъ хорыхханын кбзїтпеске харазып, тын хабынып алып, нинче-де хати ўрїбіскен. Тағнынъ янъы сах идбк нандыр пирген. Че адайах пу таг ағаа позы нандырча тїп сағын салған. Улуғ кббленїбізїп, адайах, тағзар кбрїп, тыыда чоохтаныбысхан:

— Пу таг пбзїк тее полза, ўнї минїненъ артых полбиндыр. Алыг кїзілер бнъ-пазы хорғыстыг нимелернї чоохтаглабачанъ ползалар, пїстїнъ арабыста пїр дее пасхазы чох поларчых.

Пу махтанчых чоохты таг ўстўнде турчатхан пулутынъ кўгўртї истїп салған. Ол, танънап сыдап полбин, кўзўри тўскен.

— Син ниме анда тілбіренчезінъ? Пѣзік, улуг таг,
тізенъ, анынъ соонанъох нинче-нинче хати ідѣк теен:

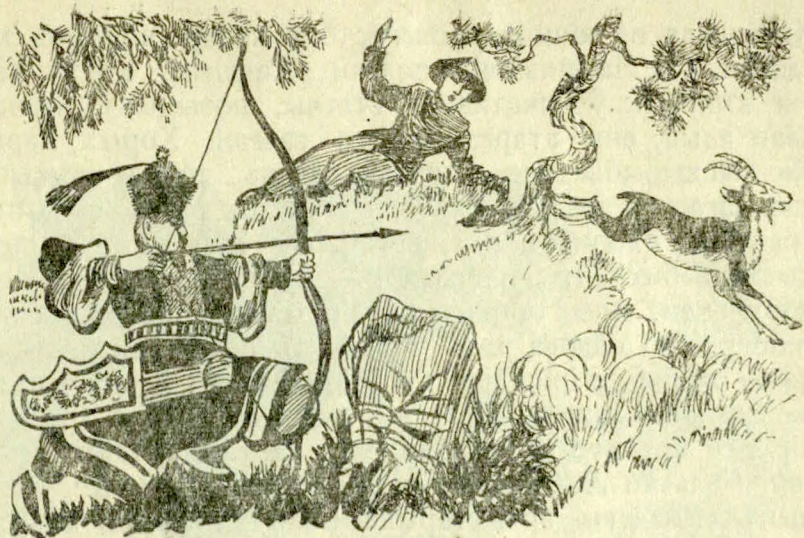
— Син ниме анда тілбіренчезінъ?

Парасхан адайах, сала ла тунух пол парбин, чадап
ла тіл айландырып чоохтанған:

— Мин... мин... ниме чох...

Хузуриин чаба тудыбызып, ибзер хылчанънабин даа
пар чох кѣзінень чѣгѣр сыххан.

ЛЮ ХАРЫНДАСТАР

Хачан-пурунгыдох талай хазында пір ачых-чарых чалахай ипчі чуртаан. Анынъ пис оолгы полған, пис Лю харындастар: Лю-пастагызы, Лю-ікінчі, Лю-ўзінчі, Лю-тўртінчі паза Лю-пизінчі. Олар пірсі пірсіне угаа тўй полғаннар, аннанъар оларны пір дее кізі таныстыр полбачанъ. Ічезі дее оларны пірееде алчаастабысчанъ.

Андаг даа полза, оларнынъ полғанынынъ на поэнынъ онъдайы пар полған. Улуғ харындазы, Лю-пастагызы, пір талайнынъ суун прай ізібізіп, аны нандыра сығарып пілченъ. Лю-ікінчізі кўйчеткен оттанъ хорых-пачанъ. Лю-ўзінчізі азактарын хайдаг даа узунға сўбде тартып пілченъ. Лю-тўртінчізінінъ иді хайдаг даа пик тимірденъ пик полған. Инъ кічіглері, Лю-пизінчізі, хустарнынъ паза анънарнынъ тілін пілченъ.

Олар часкалығ паза хызығыс чох чуртачанънар. Лю-пастагы палых тутчанъ. Лю-ікінчі турада от узурбачанъ. Лю-ўзінчі паза Лю-тўртінчі чазыда тоғынчанънар. Лю-пизінчі, тізенъ, хастар паза хойлар хадарчанъ.

Пірсінде, Лю харындастар чуртапчатхан чирзер об-ластьтынъ пай паза ачын устагчызы анънап килген.

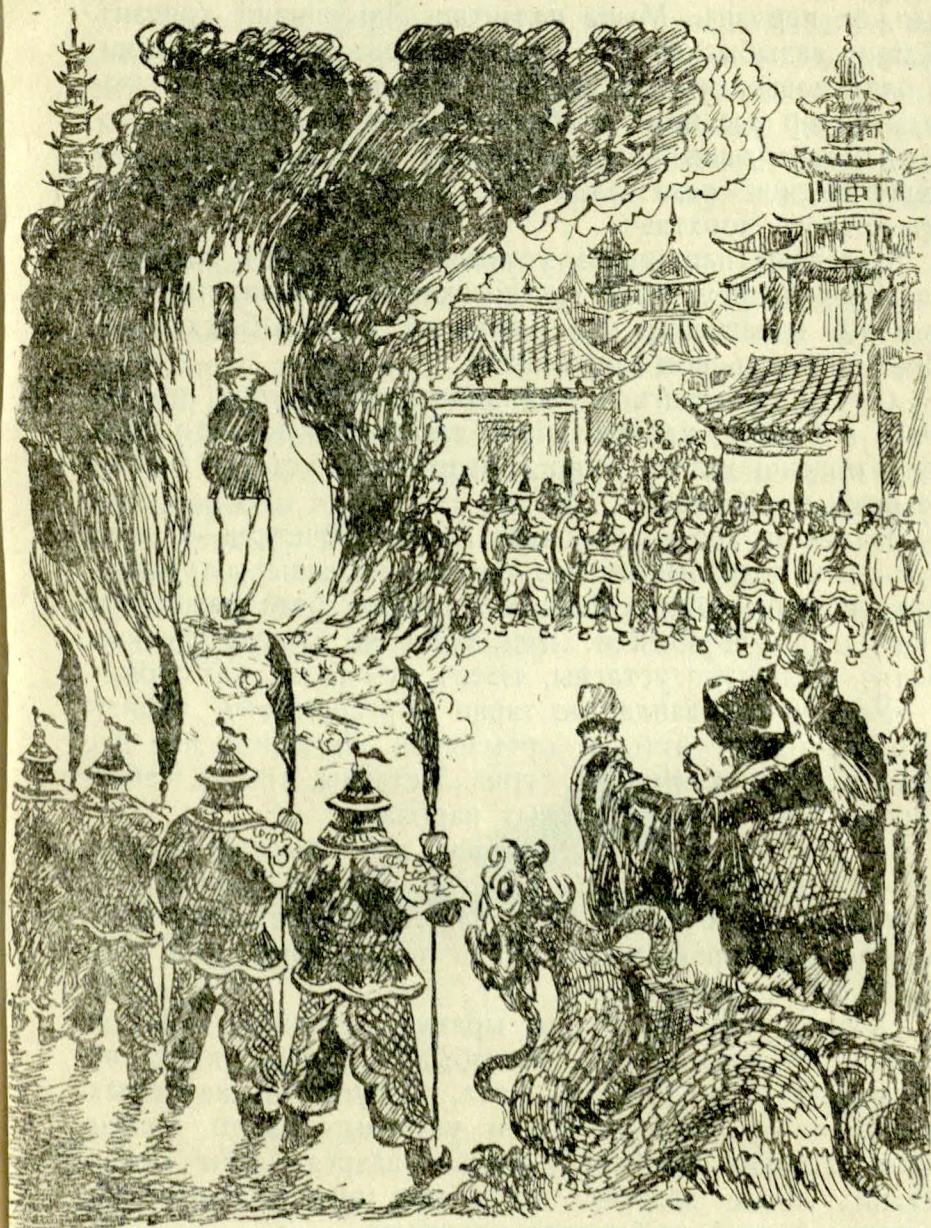
Хыранъда ол кічичек оолағас өөр хадар чөргенін көр салған. Ол Лю-пизінчізі полған. Анынанъ хости сіліг тағ киігічек узупчатхан. Устағчы, поэнының чаачаан хаап алып, аны атарға тимнен салған. Хорых парған Лю хысхырыбысхан—киігічек, тізенъ, пір ле атығыбызып, ағастар аразында чіт парған. Олох туста сырыптар аразында ах киік көрін парған. Лю ағаа киік тіліненъ хысхырыбысхан: „Арачылан!“—ах киік сах андох чіт чөрібіскен. Ачых чирзер көгліг хозаннар сыххлап килгеннер. Лю оларға ідөк хозан тіліненъ хысхырыбысхан—олары сегірісклеп чүгүрібіскеннер. Прай анънар чазынглабысханнар. Устағчы, тізенъ, ағастар аразында пір дее анъ-хус ат полбин, чоо ла тарыныбысхан халған. Чалахай Лю, тізенъ, анынъ алнында турып, поэнының чазыдағы арғыстарына полыс пирерге манънан халғанына өрінген.

Андада хайдар-хайдар тарын парған устағчы Лю-пизінчіні хаап аларға чахыг пірібіскен. Аны городсар апарып, астаан тигірниң клетказынар тастабысханнар. Устағчы тигр махачы чох-чоосты ўзе-чара тартхлап салар тіп сағынған, че Лю-пизінчі, тізенъ, аннанъ тигр тіліненъ чоохтас сыххан, ачын анъ ағаа тенъмеен.

Андағ киректі піл салып, устағчы уламох тынъ тарыныбысхан. Ол Лю-пизінчінің пазын ўзе саабызарға чоохтап салған. Анчада харибге Лю-төртінчі кіріп алған. Анынъ иді инъ пик тимірденъөк пик полған. Ол харындазының орнына харибде халған. Лю-пизінчі, тізенъ, истіг сағыстыг харибденъ сығып, ибінзер нан сыххан. Олар пірсі пірсіне уғаа төй полғаннанъар, пір дее кізі сизінмин дее халған.

Пазағы иртенінде Лю-төртінчіні городтынъ площадьына ағылғаннар. Палач анынъ пазын ўзе сабарға иткенде, инъ аар паза инъ пик хылызы, Лю-төртінчінің тимір мойнына тееп парып, чара чачырап парған. Андада устағчы, аны нимее салбинчатхан чох-чоосты пөзік хаяданъ тастабызарға чоохтаан.

Хараа харибге Лю-ўзінчі кіріп алған; анзы поэнының азахтарын ноо даа син сөөде тартып пілченъ, ананъ ол харындазының орнына хала парған. Пазох пір дее кізі пір ние сизінмин халған.

Танъ чарирынанъ Лю-ўзинчіні пѳзік хаязар апар салғаннар. Ол хаяданъ кізіні тастазалар, ол прай уналып, ѳл парчанъ. Мына палачтар Лю-ўзинчіні хаяданъ тўзіре сазыбысханнар, анзы, тізенъ, манъзырабин, кѳѳлче поэынынъ хайхастыг азахтарын сѳѳде тартыбызып, пір дее ние полбаан на чіли тур салған. Устағчы, тарынғанынанъ поэын даа пілінмин, дворезіне чўгўртібіскен паза олох кўн Люны кѳйчеткен отта ѳртебізерге чоохтаан.

Палачтар площадьта устағчы дворезінінъ алнында хайдар-хайдар улуғ от салыбысханнар. Чаацахтыг паза чыдалыг хадағчылар площадьты ибіре турыбысханнар. Прай чирденъ кѳп чон килген.

Ол туста оттанъ хорыхпинчатхан Лю-ікінчі, пір дее кізее кѳрінмин, харигбе кіріп алған, ананъ Лю-ўзинчінінъ орнына халған. Олар алызарынанъ устағчы ѳртирге сизіг пирибіскен.

Палачтар Лю-ікінчіні, хаап алып, кѳйчеткен оттынъ ортызына тастабысханнар. Ол оттынъ чалыны тураларданъ пѳзігѳк кѳдіріл килген. Лю-ікінчі отта паза хара тўдўнде чіт чѳрібіскен. Чон, аны аяп, ылғас сыххан. Хатыг хылыхтыг устағчы, тізенъ, хычанып хатхырған.

Ўр дее полбаанда, ыс тарап парған, ананъ прайзы кѳр салғаннар: оттынъ ортызында Лю-ікінчі, пір дее ние полбин, кўлімзіреп турча. Устағчы, тізенъ, чабалланғанынанъ сала ла харлых парбаан.

— Хайдаг андаг кізі полчанъ пу?—хысхыр сыххан ол.—Отта кѳйбес, хаяданъ тўссе уналбас, хылыс ағаа хашпинча, ачын тигр дее ағаа тенъминче! Чох, андаг полбас, мин прайзынанъ кўстіг устағчыбын, мин ағаа, чох-чоосха, сидирбын!

Хатыг устағчы Люны, ыраххы талайзар апарып, анынъ мойнына аар тас палғабызып, талайға кире тастабызарға чарат салған. „Арса, ол сугданъ даа хорыхпинча полар?—сағын салған устағчы,—хайди полбас, олох тас ағаа суг ўстўне сығып аларға харыг полар: Талай тўбінде халзын!“ Олох кўн иирде устағчы аны талайға кире тастабызарға чоохтаан.

Харигбе Лю-пастағызы чадап ла кір килген; ол пір

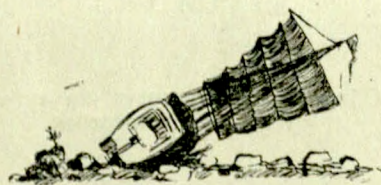
талайнынъ суун прай іс полчанъ. Ол, харындазынынъ орнына халып, сагып сыххан.

Иирде аны корабльға ағыл килгеннер. Устағчы поэнынъ кизілеріненъ хада пасха корабльға одырыбысхан. Корабльлар ырах талайзар парыбысханнар. Инъ тиренъ чирінде Лю-пастағынынъ мойнына уғаа улугъ тас палғабысханнар, ананъ хатығ устағчы сизігъ пирібіскендөк, аны талай салғактарына кире тастабысханнар.

Лю-пастағы суғ алтына түзеріненъ, талай суун іс сыххан. Устағчы көрзе: талайы хайдар-да чіт парир!—хорыхханына прай ла ах тос пол парған тур. Ўр дее полбаанда, талайнынъ түбі көрінібіскен. Корабльлар, тізенъ, хыйын түс парған. Устағчы паза анынанъ хада полған кизілері талай хумына патып парғаннар.

Ол туста Лю-пастағы, мойнынанъ тазын систібізіп, манъзырабин чарға сых килген. Андада ол талайнынъ суун нандыра поэдыбысхан. Хатығ устағчы поэнынъ кизілеріненъ хада талай түбінде халғаннар.

Чон, тізенъ, ачын устағчынынъ өліміне өрінген паза чинъдірбес Лю харындастарны сабға сығарған.

СОДЕРЖАНИЕЗІ

	Стр.
Кун Таа	3
Сарыҕ аист	7
Хуан Сяо	10
Пала паза хыйҕа кізі	16
Тигр паза Осёл	19
Янҕы	21
Лю харындастар	23

ЖЕЛТЫЙ АИСТ

Обложка и перерисовка рисунков
художника *А. Новоселова*

Переводчик *М. И. Табастаева*

Редактор *А. А. Кокова*

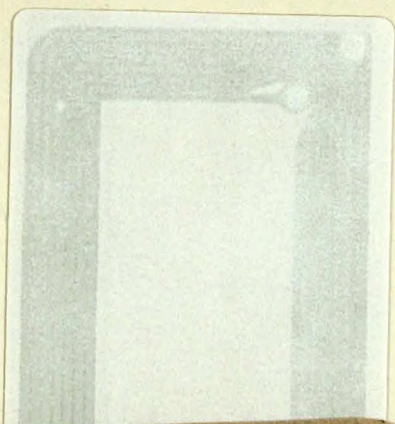
Художественный редактор *А. П. Масленников*

Технический редактор *А. А. Самрина*

Корректор *М. И. Табастаева*

Подписано к печати 9 апреля 1960 года. Формат бумаги 60×92¹/₁₆.
Печ. л. 1³/₄. Уч.-изд. л. 1,16. Заказ 654. Тираж 1000 экз.
Цена 50 коп.

Хакасская областная типография, г. Абакан, 1960 г.

Паазы 50 ахча.

ХАКАСИЯНЫНЪ КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
АБАКАН—1960